

Nenad Grgurica, mag. comm. et. oec.
Carinska uprava Republike Hrvatske
Zrinsko-frankopanska 60
21000 Split
nenad.grgurica@carina.hr

UDK: 353.8(497.5-04)"1991/1995"
336.24(497.5-04)"1991/1995"
Izvorni znanstveni rad
Primljeno: 11. rujna 2024.
Prihvaćeno: 5. studenoga 2024.

CARINSKE ISPOSTAVE IZMEĐU REPUBLIKE SRPSKE KRAJINE I AUTONOMNE POKRAJINE ZAPADNA BOSNA NA OKUPIRANOJ HRVATSKOJ GRANICI U DOMOVINSKOM RATU

Između Maljevca i Velike Kladaše preko granice RH i BiH, gdje su bile ustrojene RSK i APZB, obavljala se trgovina bez nadzora hrvatske carine. Prijelazima osoba, prijevoznih sredstava i roba narušavao se fiskalno-pravni suverenitet te carinski sustav RH. Nakon što su u VRO Oluja oslobođene hrvatske granice, Carinska uprava je otvorila carinsku ispostavu i na graničnom prijelazu Maljevac, čime su postavljeni temelji teritorijalnog suvereniteta RH i na Kordunu. Na temelju arhivskog gradiva u radu će biti prikazan ustroj carinske službe i nezakonit uvoz i izvoz roba između RSK i APZB na graničnim prijelazima Maljevac i Hukića Brdo za razdoblje (1991.-1995.) i nakon VRO Oluja otvaranje carinske ispostave Maljevac.

Ključne riječi: Kontrolna točka Turanj, Granični prijelaz Turanj, Carinska ispostava Maljevac, Granični prijelaz Hukića Brdo, Carinarnica Velika Kladaša

1. Organizacija carinskog sustava SFRJ uz republičku granicu SRH i SRBIH na početku devedesetih

Carinsko zakonodavstvo SFRJ prije početka rata u RH i BiH sastojalo od *Zakona o carinskoj službi* iz 1987.¹ Na temelju *Carinskog zakona* iz 1976² zadnje izmjene i dopune Carinskog zakona prije raspada SFRJ donesene su 1989. godine.³

Na području na kojem su uspostavljene APZB i RSK zbog geografskog položaja unutar SFRJ nije bilo graničnih prijelaza.⁴ Prema ustroju Savezne uprave carine SFRJ, Velikoj Kladuši najbliža ustrojstvena jedinica bila je Carinska ispostava Bosanski Novi pri Carinarnici Bosanski Novi, a Maljevcu Carinska ispostava Karlovac pri Carinarnici Zagreb.⁵ Nakon osamostaljenja RH, a prije nego što je rat počeo u BiH, Savezna uprava carina SFRJ donijela je odluku o početku rada Carinske ispostave Velika Kladuša od 1. siječnja 1992. u sklopu Carinarnice Bosanski Novi.⁶

Ustroj Savezne uprave carina⁷ na području BiH nakon početka rata raspao se na carinski sustav koji su na područjima pod svojom kontrolom stvorili Bošnjaci⁸, Srbi⁹, Hrvati¹⁰ i Bošnjaci na području Zapadne Bosne.¹¹

2. Uspostava carinskog sustava na okupiranom području Republike Hrvatske

RSK je imala cilj prije dolaska UNPROFOR-a na crtama razdvajanja između slobodnog i okupiranog područja otvoriti carinske ispostave na graničnim prijelazima.¹² Stoga je paracarinski sustav stvoren i na području oko Maljevca. Donesena je Uredba o graničnim prijelazima s 35 cestovnih i željezničkih graničnih prijelaza. Prema RH bili su cestovni prijelazi Plaški, Medak, Petrinja, Tušilović te željeznički Plaški i Medak. Prema BiH prijelazi su trebali biti Ličko Petrovo Selo, Obljaj (mjesto južno od Gline) i Maljevac.¹³

¹ „Zakon o izmjenama i dopunama Zakona o carinskoj službi“

² „Carinski zakon“

³ „Zakon o izmjenama i dopunama Carinskog zakona“

⁴ „Rešenje o određivanju stalnih graničnih prelaza za međunarodni saobraćaj“

⁵ „Pravilnik o načinu popunjavanja i podnošenja isprava u carinskom postupku“

⁶ „Rešenje o početku rada carinskih ispostava i referata“

⁷ *Isto*

⁸ „Uredba sa zakonskom snagom o carinskoj službi Republike Bosne i Hercegovine“

⁹ „Rješenje o osnivanju carina Srpske Republike BiH“

¹⁰ „Odluka o graničnim prijelazima prema Republici Hrvatskoj“

¹¹ „Deklaracija“

¹² *Republika Hrvatska i Domovinski rat 1990.–1995. knjiga 22. Agresija JNA i srpskih postrojbi (Kordun 1991.–1992.), knj. 32, dok. br. 27.*, „Zapisnik sa referisanja komandanata Operativnih zona komandantu TO RS Krajina koji je održan u Kninu 18. 03. 1992. god. s početkom u 10.00 časova“, 422.

¹³ „Uredba o određivanju graničnih prijelaza i kontroli prelaženja državne granice“

Sukladno pravilniku o organizaciji i sistematizaciji, carinska služba RSK imala je ustrojene tri carinarnice u Vukovaru, Dvoru na Uni i Kninu s deset carinskih ispostava. Carinski referat Maljevac bio je dio Carinske ispostave Tušilović pri Carinarnici Dvor na Uni.¹⁴ RSK je 1. srpnja 1993. donijela “Uredbu o trgovini sa Cazinskom krajinom”, gdje je Maljevac bio određen kao granični prijelaz, a za evidentiranje prolaza roba ustrojena je Carinska ispostava Topusko.¹⁵

3. Prometno-gospodarske aktivnosti u pograničnom području RH i BiH od 1991. do travnja 1992.

Vojne aktivnosti na granici RH i BiH u mjestu Maljevac započele su u kolovozu 1991. napadom pripadnika TO SAO Krajine na pripadnike MUP-a RH zbog čega je na tom području prekinut promet.¹⁶ Zbog agresije na RH 1991. na područje Cazinske krajine izbjegli su Hrvati iz Saborskog, Slunja i ostalih pograničnih mjesta uz granicu s BiH preko Cetingrada za Cazin, pa poslije preko Banja Luke za Šamac do RH.¹⁷ Nastavak agresije na Hrvatsku prouzročio je prekid prometa roba te financijskih i poslovnih odnosa između gospodarskih subjekata iz sjeverozapadne Bosne i Hrvatske, Slovenije i ostalih europskih zemalja.¹⁸

Dana 3. rujna 1991. predstavnici SO Vojnić i SO Velika Kladuša postigli su dogovor o trgovini bez ograničenja između stanovnika iz Vojnića i ostalih dijelova SAO Krajine s područjem Velike Kladuše i okolnim mjestima.¹⁹ Predstavnici SO Velika Kladuša također su zatražili pomoć od Promatračke misije Europske zajednice kako bi se deblokirao putni pravac Bihać – Karlovac – Zagreb.²⁰ Iako je postojao načelni dogovor između hrvatske i bosansko-hercegovačke strane i JNA da 18. i 20. studenog 1991. organiziraju konvoj od sto kamiona za uvoz i izvor robe iz pravca Bihaća i Velike Kladuše, do realizacije nije došlo.²¹ Naime, MUP RH je zahtijevao da pratnju konvoja preuzme u mjestu Maljevac na granici RH i BiH, dok su iz SAO Krajine inzistirali da hrvatske vlasti preuzmu konvoj tek od Karlovca.²²

¹⁴ HR-DAVU-ASCVK, Pravilnik o organizaciji i sistematizaciji poslova u Upravi carina Republike Srpske Krajine

¹⁵ HR-DAŠI, kut. br. 4/I Uredba o trgovini sa Cazinskom krajinom

¹⁶ ERDEŠI, „Ratni sukobi prošlog petka zahvatili Maljevac kod V. Kladuše“, 2.

¹⁷ VUKOVIĆ, „Saborsko u Domovinskom ratu“, 55.

¹⁸ MILJUŠ, „Druga strana rata u Hrvatskoj: Ogromne štete privredi“, 2.

¹⁹ ROŠIĆ, „Nakon napada na kolonu vozila na putu Velika Kladuša - Vojnić“, 4.

²⁰ MILJUŠ, „Sve teže stanje u privredi Bihaćkog regiona“, 1.

²¹ ERDEŠI, „Pripreme za polazak konvoja vozila iz Bihaća preko V. Kladuše u pravcu Hrvatske i Slovenije“, 3.

²² MILJUŠ, „Ne prestaje blokada saobraćajnica“, 4.

Novi sastanak gospodarstvenika i predstavnika izvršne vlasti Korduna i bihačke regije u cilju pokušaja deblokade prometnica Bihać – Slunj – Karlovac i Velika Kladuša – Vojnić – Karlovac održao se u Vojniću 7. ožujka 1992. Predstavnicima s okupiranih područja RH tom prigodom predložili su da se na području BiH priznaju isprave SAO Krajine. Na sastanak su pozvani predstavnici JNA, dok predstavnici regularnih vlasti RH nisu bili pozvani.²³

Konačna blokada gospodarstvenicima Cazinske krajine došla je rušenjem željezničkog mosta na rijeci Savi između dva Šamca tijekom 1992.²⁴ Prekidu cestovnih i željezničkih pravaca te robnog prometa prema Hrvatskoj i Sloveniji od 18. studenog 1991. dodana je odluka o zabrani izvoza hrane iz SR Srbije prema BiH, koja je tijekom 1992. pooštrena na uvoz i izvoz i ostalih roba te pojačanim kontrolama na granici između SRS i BIH, a sastanci predstavnika vlada dviju republika u veljači 1992. nisu ništa promijenili.²⁵ Dodatno opterećenje gospodarstvenicima u Zapadnoj Bosni bila je i uredba vlade SRBiH o zabrani izvoza bez potvrde ministarstva.²⁶ Posljednji izvozni poslovi gospodarstvenika iz Cazinske krajine prije početka rata u BiH obavljani su transportima preko luke u Pločama.²⁷ Početak rata doveo je do rušenja i potpune blokade prometne infrastrukture te prekida robno-novčanih tijekova u BiH te onemogućavanja aktivnosti gospodarstva na području sjeverozapadne Bosne.²⁸

4. Uvoz i izvoz od početka rata u BiH do proglašenja APZB

Cazinska krajina nakon početka rata bila je odvojena od ostalog dijela BiH zbog okruženja RSK sa sjevera i zapada te RS s istoka i juga.²⁹ Od 1992. razvila se nezakonita trgovina između RSK i Cazinske krajine koja je Srbima donosila velike zarade, a Bošnjacima omogućavala dostupnost raznih proizvoda i roba.³⁰ Na graničnom prijelazu Maljevac iz RSK stanovništvu Velike Kladuše prodavalo se gorivo.³¹

²³ ERDEŠI, „Sastanak predstavnika privrede i izvršnih organa vlasti Korduna i Bihačkog regiona u Vojniću“, 5.

²⁴ MILJUŠ, „Željeznički saobraćaj: Blokade gomilaju gubitke“, 3.

²⁵ MILJUŠ, „Ne prestaju ograničenja prometa roba i proizvoda“, 4.

²⁶ MILJUŠ, „Ne prestaju trgovinska ograničenja“, 2.

²⁷ MILJUŠ, „Krenule izvozne isporuke“, 4.

²⁸ MILJUŠ, „Posljedice rata i blokada u BiH“, 4.

²⁹ GODIĆ, „Prostor bivše Općine Zavalje u napadnoj operaciji Armije Bosne i Hercegovine ‘Grmeč-94’ i protunapad Vojske Republike Srpske i Srpske Vojske Krajine“, 197.

³⁰ RAGUŽ, „Operacija ‘Mač – 1’ primjer vođenja specijalnog rata ‘Srpske vojske Krajine’ protiv Cazinske krajine 1995. godine“, 472.

³¹ Hrvatski memorijalno-dokumentacijski centar Domovinskog rata, *Krivična prijava Opštinskom Javnom tužiocu Vojnić zbog prodaje benzin građanima muslimanske narodnosti iz Velike Kladuše na graničnom prijelazu Maljevac*, Republika Srpska Krajina, Ministarstvo unutrašnjih poslova,

U travnju 1992. zatvoren je most u Šamcu te prekinut jedini cestovni smjer za Cazinsku krajinu. Dio prijevoznog parka Agrokomerca ostao je na području RH, ali se poslije ipak koristio za prijevoz humanitarne pomoći UNHCR-a u Veliku Kladušu.³²

Početak rata u BiH nije zaustavio trgovinu iz Agrokomerca sa srpskom stranom. U svibnju 1992. godine 27 kamiona s raznom robom izvezeno je na srpsku stranu, što je osudio Izvršni odbor Skupštine općine Velika Kladuša, što je ujedno označilo i početak međubosnjačke političke krize u Cazinskoj krajini.³³

Nakon dolaska u RH 1992., snage UN otvorile su u Turnju kontrolnu točku pri ulazu i izlazu iz UNPA područja kroz koju su prolazili konvoji, osim za okupirana područja RH i konvoja za BiH.³⁴

Za područje Cazinske krajine, nakon što je počeo rat u BiH, uvoz roba iz RH obavljao je Agrokomerc. Pri izvozu iz RH morala se podnijeti carinska deklaracija.³⁵ Kako bi se otklonili eventualni poremećaji na domaćem tržištu u okruženju Domovinskog rata, Vlada RH je privremeno ograničila izvoz proizvoda poput mesa, žitarica, mlijeka, brašna i sličnih važnih proizvoda. Izvoz je bio moguć samo uz odobrenje ministarstva trgovine koje bi se prilagalo uz carinsku deklaraciju.³⁶

Zahvaljujući bilješkama Mije Laića, koji je tijekom Domovinskog rata bio predsjednik Izvršnog vijeća Skupštine općine Karlovac i koordinator Vlade RH za civilna pitanja misije UNPROFOR-a u sektoru Sjever, sačuvani su vjerodostojni dokazi koji govore na koji način se tijekom prometovanja roba na ruti od slobodnog, preko okupiranog područja RH prema sjeverozapadnoj Bosni pokušavalo izigrati hrvatski carinski sustav. Primjer pokušaja izvoza iz RH od 2. prosinca 1992. iz Karlovca, preko okupiranog teritorija za Veliku Kladušu, upućuje na izbjegavanje zakonom propisane carinske procedure. Naime, nakon što su policijski službenici Policijske uprave karlovačke na kontrolnom punktu u Turnju zaustavili UNPROFOR-ov konvoj od četiri kamiona s pratećim oklopnim vozilima, ustanovili su da prevozi 47,4 tona brašna. Kriminalističkim istraživanjem utvrđeno je kako je Muhamed Abdić, brat Fikreta Abdića, voditelj predstavništva Agrokomerca u Karlovcu, dogovorio kupnju navedenog brašna od tvrtke Žitoproizvod po cijeni od 10.222.500,00 HRD. Za kupnju četiri

Sekretarijat za unutrašnje poslove Knin, SJB Slunj, Broj: 08-03/1-2-1-K-177/92, 28. 12. 1992. SJB Slunj 08-03/1-2-1, Kut. br. 19.

³² ABDIĆ, „Agrokomercovi kamioni vozili su humanitarnu pomoć u Sarajevo i srednju Bosnu“, 22.

³³ KLIČIĆ, *Međubosnjački sukob u Cazinskoj Krajini 1992.-1995: Političko-pravni aspekti nastanka i djelovanja Autonomne Pokrajine Zapadna Bosna*, 80.

³⁴ LAIĆ, *Kronologija prognaničke okupacije Karlovca 1991: UNPROFOR – političko rješavanje zatečenog stanja 1992.-1995.*, 223.

³⁵ Isto

³⁶ „Odluka o ograničenju izvoza određenih proizvoda“

kamiona brašna nije predočena carinska dokumentacija.³⁷ Francuski časnik koji je bio voditelj konvoja policiji je izjavio da je dobio zapovijed nadređenih, ali da nije dobio dokumentaciju. S obzirom na to da konvoj nije imao dokumentaciju koja je pratila robu, vraćen je u skladište tvrtke Žitoproizvod. Nakon toga je Agrokomerc dao brašno tvrtki Voće-export iz Zagreba, koja je bila ovlaštena za uvozne i izvozne poslove s ciljem da obavi izvozno carinjenje brašna za BiH.³⁸ S obzirom na navedene činjenice, osnovano se sumnjalo na to da je u organizaciji UNPROFOR-a i Fikreta Abdića navedeno brašno bilo namijenjeno za krijumčarenje u RSK.³⁹

Fikret Abdić je od 25. studenog 1992. počeo naručivati robu iz RH za područje Cazinske krajine preko tvrtke Voće export – import.⁴⁰ Prema podacima francuskog bataljuna UNPROFOR-a, od listopada 1992. do ožujka 1993. Agrokomerc je ukupno uvezao robu u količini od 5.111 tona.⁴¹ Tijekom 1993. Fikret Abdić sudjelovao je kao član predsjedništva RBiH u poduzimanju aktivnosti u cilju analize te daljnjeg planiranja stanja s političkog, pravnog i ekonomskog aspekta u Okrugu Bihać.⁴²

5. Trgovačke aktivnosti nakon proglašenja APZB

5. 1. Carinska služba APZB

U rezoluciji o proglašenju APZB istaknuto je kako će cijelo područje biti slobodna carinska zona⁴³, čime će biti omogućen koncept slobodnog gospodarstva na temelju prednosti geoprometnog položaja.⁴⁴ Nakon uspostave APZB počela je s radom i carinska služba. Organizacija graničnih prijelaza RBiH iz 1992., po kojoj je Velika Kladaša granični prijelaz prema RH, promijenjena je.⁴⁵ Odlukom iz studenog 1993. Velika Kladaša postala je carinarnica APZB.⁴⁶ Jedini uspostavljeni granični prijelaz na kojem je otvorena carinska ispostava bio je Hukića Brdo. Carinska ispostava stavljena je u funkciju 24 sata na dan, a u njoj je bilo zaposleno osam carinskih službenika.⁴⁷

³⁷ LAIĆ, 223.

³⁸ *Isto*, 224.

³⁹ *Isto*, 222, 225.

⁴⁰ AHMETAŠEVIĆ, „Razgovor s povodom: Jure Klarić, pomoćnik generalnog direktora Voće export – import“, 14.

⁴¹ HR-ŽSK: Informacija o ulozi Agrokomerc d.d. u logistici stanovništvu i oružanim snagama Okruga Bihać

⁴² „Zaključak o planu održavanja savjetovanja na temu političko, pravno, ekonomsko, sigurnosno, društveno i vojno stanje na Okrugu Bihać“

⁴³ „Rezolucija“

⁴⁴ TOPČAGIĆ, „Interview: Ramo Hirkić, ministar privrede autonomne pokrajine“, 15.

⁴⁵ „Uredba sa zakonskom snagom o određivanju graničnih prelaza Republike Bosne i Hercegovine“

⁴⁶ „Odluka o osnivanju Carinarnice Velika Kladaša“

⁴⁷ TOPČAGIĆ, „Carinici poručuju: Putnici naprijed, šverceri – stoj“, 21.

Najviše posla carinski službenici imali su u danima kad su dolazili autobusni konvoji iz Karlovca.⁴⁸ Nakon dolaska na granicu APZB na graničnom prijelazu obavila bi se policijska i carinska kontrola. Stanovništvo iz RSK pri dolasku na granični prijelaz Hukića Brdo trebalo je imati odobrenje SUP-a Vojnić i dolazili bi u APZB radi posjeta i kupovine.⁴⁹ Carinici su imali plaću od 150 DEM.⁵⁰ Na graničnom prijelazu bila su istaknuta državna obilježja BiH i natpis APZB.⁵¹

5. 2. Prijevoz putnika koridorom Karlovac – Velika Kladuša

Dolazak prva tri autobusa sa 150 radnika koji rade u europskim zemljama 5. studenog 1993. u Veliku Kladušu označio je otvaranje putničkog koridora na relaciji Zagreb – Velika Kladuša kroz UNPA područja.⁵² Za sve sudionike putovanja 24 sata prije polaska obavila bi se provjera putnika i izdavala dozvola.⁵³ Prijevoz putnika koridorom od Karlovca, preko Turnja, Tušilovića i Vojnića do Velike Kladuše plaćao se 300,00 DEM.⁵⁴

Prijevoz putnika od Velike Kladuše do Zagreba i obrnuto obavljao se autobusima u vlasništvu tvrtke Agrokomerc d.d. Prilikom putovanja svaki autobus morao je imati popis na kojem su bila imena vozača i putnika, država polaska/odlaska, početna i završna postaja te popis stvari za prijavu carini.⁵⁵ Za robu koja se dostavljala kao humanitarna pomoć također je trebalo podnijeti dokumentaciju iz koje je trebalo biti vidljivo broj kamiona, vrsta i količina robe, mjesto ukrcaja i iskrcanja te granični prijelazi kroz koje bi konvoj prolazio.⁵⁶ Odobrenja za ekonomske konvoje izdavao je Odsjek za pogranične poslove MUP RSK.⁵⁷ Prilikom ulaska na okupirani dio RH provjere roba, kamiona, vozača i dokumentacije obavljale bi se na graničnom prijelazu Turanj i na izlazu na Maljercu na granici s BiH.⁵⁸

⁴⁸ *Isto.*

⁴⁹ *Isto*, 21

⁵⁰ „Istorija“

⁵¹ „Jedini granični prijelaz u BiH gdje vise ljiljani i gdje je zaživjela federacija“, 12.

⁵² „Putnički autobusi stigli iz Zagreba u Veliku Kladušu“, 8.

⁵³ „Obavijest Ministarstva obrane i policije AP Zapadna Bosna“, 11.

⁵⁴ TOPČAGIĆ, „Babini konvoji voze bez problema“, 16.

⁵⁵ HR-HMDCDR, kut. br. 36 Spisak putnika na relaciji Velika Kladuša – Karlovac ili Karlovac – Velika Kladuša

⁵⁶ HR-HMDCDR, kut. br. 37 Zagreb – loading instruction No. 11535

⁵⁷ *Republika Hrvatska i Domovinski rat 1990. - 1995. knjiga 12. Dokumenti institucija pobunjenih Srba u Republici Hrvatskoj (siječanj – lipanj 1994.)*, “Obavijest Odsjeka za pogranične poslove SUP-a Vojnić MUP-u RSK o dopuštenju za prijelaz granice konvoju kamiona iz AP Zapadna Bosna“, 402.

⁵⁸ HR-HMDCDR, kut. br. 37 List of crossing, granični prijelaz Turanj-Maljerc

Procedura prigodom organizacije konvoja bila je podnošenje obavijesti Vladi i Ministarstvu obrane RH.⁵⁹ Za putovanje roba i ljudi trebalo je dobiti suglasnost MUP-a RH.⁶⁰ Hrvatska policija bi pratila autobuse od autobusnog kolodvora u Karlovcu do kontrolnog punkta UN-a u Turnju⁶¹, a provjera putnih isprava obavila bi se kod vijadukta Autohrvatska na izlazu iz Karlovca.⁶² Potom bi kontrolu putnih isprava obavila policija RSK, koja bi nastavila prатnju autobusa do granice BiH, odnosno APZB. Putnici s hrvatskim putovnicama prolazili bi kroz okupirana područja na vlastitu odgovornost.⁶³ Vikendom bi udaljenost od 60 km prešlo oko 500 putnika⁶⁴ pa se procjenjuje da je tim koridorom prošlo više tisuća ljudi.⁶⁵ Tim koridorom uspješno su se vratili prognani Hrvati iz Rakovice, Slunja i Cetingrada koji su u studenom 1991. pronašli spas u Velikoj Kladuši. Povratku u Hrvatsku doprinio je i Fikret Abdić, koji je sudjelovao u pregovorima s vlastima RSK.⁶⁶

5. 3. Suradnja APZB s RSK, HZHB i UNPROFOR-om

Uspostavom APZB došlo je do promjena u odnosu između RH i BiH. Fikret Abdić donio je odluke kojima je cilj bio okončanje rata, otvaranje prometnica i gospodarski razvoj na području Velike Kladuše. Stoga je 21. listopada 1993. potpisao izjavu s Matom Bobanom o uspostavi veza između APZB i HZHB, a dan poslije deklaraciju s Radovanom Karadžićem o uspostavi odnosa između RS i APZB.⁶⁷ Sastavni dio izjave s HZHB bila je sloboda kretanja humanitarnih konvoja i osoba⁶⁸, a s RS otvaranje graničnih prijelaza⁶⁹ i suradnja na ekonomskom i prometnom području te otvaranje graničnih prijelaza.⁷⁰ Uredba o graničnim prijelazima Srpske Republike BiH iz 1992.⁷¹, nakon proglašenja APZB, dopunjena je s graničnim prijelazom Otoka prema APZB.⁷²

⁵⁹ HR-HMDCDR, kut. br. 37 Notification with reference to the general clearance

⁶⁰ HR-HMDCDR, kut. br. 36 Spisak Hrvata iz Velike Kladuše

⁶¹ TOPČAGIĆ, „Babini konvoji voze bez problema“, 17.

⁶² TOPČAGIĆ, „Carinici poručuju: Putnici naprijed, šverceri – stoj“, 21.

⁶³ *Isto*

⁶⁴ TURKALJ, „Velikokladuški Agrokomerc je bosanski Hong Kong“, 21.

⁶⁵ „»Ljiljanove« laži izgubile bitku sa istinom“, 11.

⁶⁶ „Vraćaju se izbjegli Hrvati iz Velike Kladuše“, 2.

⁶⁷ BARIĆ, „Bihačko-cazinska krajina u političkim i vojnim planovima Hrvatske i Srbije 1992.-1995.“, 435, 436.

⁶⁸ „Zajednička izjava“

⁶⁹ „Deklaracija“

⁷⁰ „Sporazum“

⁷¹ „Uredba o graničnom prelazima i kontroli prelaska granice Srpske Republike BiH“, Službeni glasnik srpskog naroda u BiH“

⁷² „Uredba o dopuni Uredbe o graničnom prelazima i kontroli prelaska granice Republike Srpske“

UNPROFOR je u Turnju tijekom studenog 1993. organizirao sastanke predstavnika RH i RSK na kojima je dogovoreno kako će kontrolna točka Turanj biti otvorena za promet humanitarnih i ekonomskih konvoja od 07:00 do 17:00 sati.⁷³ Inspekciju robe i potvrdu da osim humanitarne nema druge robe izdavao bi i UNPROFOR.⁷⁴ Granični prijelaz Velika Kladuša bio je alternativni pravac za UNPROFOR-ove konvoje prema Cazinskoj krajini kad bi drugi bili zatvoreni zbog ratnih aktivnosti.⁷⁵

5. 4. Suradnja APZB s RH

Abdić je izjavio kako je, zahvaljujući njegovoj politici, omogućen koridor od Karlovca kroz okupirana područja RH do Velike Kladuše kojim se dnevno dostavljalo 400 t hrane i 120 t goriva.⁷⁶ O kolikim se novčanim iznosima i zaradama radilo pokazuje izvješće od 18. veljače 1993. s graničnog prijelaza RSK u Mošćenici kraj Petrinje, kada je kod vozača Agrokomercova kamiona u humanitarnom konvoju pronađeno 756.000,00 DEM koje su se trebale predati bratu Fikreta Abdića.⁷⁷

Fikret Abdić je kao praktičan političar znao da je proizvodima Agrokomerca najbliže hrvatsko tržište.⁷⁸ Uvoz i izvoz APZB s RH odvijao se preko tvrtke Voće iz Zagreba⁷⁹, a vrijednost robe od 35 milijuna DEM tijekom nekoliko mjeseci 1994. upućuje na dinamiku poslovanja. Na optužbe da je dio novca prisvojio, direktor Voća Jure Klarić je odgovarao da je sve radio uz suglasnost Vlade RH.⁸⁰ Od hrvatskih vlasti Fikret Abdić dobio je pravo na korištenje bescarinske zone u luci Rijeka⁸¹, a s obzirom na to da je luka Rijeka slobodna carinska zona roba iz APZB, imala je povlašten tretman.⁸² Agrokomerc je prijevoz roba u Veliku Kladušu obavljao uz suglasnost UNPROFOR-a.⁸³ Uz pomoć mobitela uspostavljen je telefonski promet APZB s Europom i svijetom. Infrastruktura Hrvatske pošte i telekomunikacija omogućila je kontakt, a cijene razgovara po minuti bile su po 1,5 DEM za Hrvatsku

⁷³ LAIĆ, 286.

⁷⁴ HR-HMDCDR, kut. br. 37 This document verifies the fact that the contents of this convoy has been inspected by UNPROFOR

⁷⁵ *Republika Srpska Krajina: državna dokumenta: hronologija događaja sa dokumentacijom. Knjiga 9, 1995.*, "Pismo Jasušija Akašija Predsjedniku Martiću.", 6.

⁷⁶ RATHFELDER, *Rat u Bosni i Hercegovini: reportaže i zapisi*, 178.

⁷⁷ RAGUŽ, 498.

⁷⁸ LUCIĆ, *Stenogrami o podjeli Bosne, knjiga druga*, 235.

⁷⁹ KLIČIĆ, 113.

⁸⁰ „Pad kuće Klarićevih“

⁸¹ KLIČIĆ, 113.

⁸² RATKO, „Dio bescarinske zone ustupamo Zapadnoj Bosni“, 19.

⁸³ TOPČAGIĆ, „Portret Ejupa Ganića: Političar za prljave poslove“, 7.

do 7 DEM za Srbiju.⁸⁴ Za potrebe Agrokomercove tvornice konfekcije tekstil se uvezio iz čakovečkog Čatexa.⁸⁵

Iz stenografskog zapisnika razgovora predsjednika RH Franje Tuđmana s predstavnicima Herceg-Bosne održanog 10. studenog 1993. razvidno je kako je vodstvo RH pretpostavljalo kako razni proizvodi široke potrošnje na područje RSK dolaze iz APZB.⁸⁶ Na sjednici VONS-a 19. rujna 1993. Ivan Čermak je iznio podatke, iako je u Cazinskoj krajini bilo 250 000 stanovnika, kako je za šest mjeseci poslana razna roba koja može opskrbiti pet milijuna ljudi.⁸⁷ Prema podacima iz stenograma, cijene robe su nakon dolaska u Cazinsku krajinu dosezale od trostrukih do desetostrukih vrijednosti.⁸⁸

5. 5. Trgovačke aktivnosti između RSK i APZB

Uvozna roba u APZB bila je uglavnom iz RH, ali i iz RSK.⁸⁹ Iz sačuvanog arhivskog gradiva razvidno je da je kod graničnih službi RSK bila velika stopa kriminaliteta. Naime, iz kaznene prijave iz 1994. vidljivo je kako bi se na graničnom prijelazu Turanj iznuđivalo mito od putnika u iznosima koji su bili od 1200 do 1800 DEM po autobusu.⁹⁰

Koridor je, osim prijevoza ljudi i roba služio za krijumčarenje pa je tako zabilježeno i dijeljenje krivotvorenih novčanica.⁹¹ Paravojne formacije ratnog zločinca Arkana sudjelovale su u krijumčarenju cigareta s APZB, a dobit od jedne pošiljke cigareta bila bi oko 800.000,00 njemačkih maraka⁹². Na to kolika se količina roba prevozila na graničnom prijelazu Maljevac upućuje podatak da je prozvan Šentilj po najvećem graničnom prijelazu u SFRJ.⁹³

U razgovoru s predsjednikom Tuđmanom održanom 19. prosinca 1993. u Zagrebu, Abdić je izjavio kako prodaje naftu RSK i RS. Isto tako je izjavio kako Srbi prodaju naftu koja je na njihovu području 3,5 njemačkih maraka pripadnicima Armije BiH na bivačkom području koja tamo postiže cijenu 30 DEM, a slična

⁸⁴ TOPČAGIĆ, „Mobitel govornice – veza sa svijetom“, 11.

⁸⁵ TOPČAGIĆ, „Rat nije uništio privredu Zapadne Bosne“, 17.

⁸⁶ LUCIĆ, *Stenogrami o podjeli Bosne, knjiga prva*, 451.

⁸⁷ KLIČIĆ, 454.

⁸⁸ ĐIKIĆ, „Feral u posjedu stenograma koji otkriva umiješanost državnog vrha u kriminalne poslove Fikreta Abdića“, 35.

⁸⁹ TOPČAGIĆ, „Snalazljivi Kladušćani“, 10.

⁹⁰ HR-HMDCDR, kut. br. 37 Zapisnik o uzimanju izjave na graničnom prijelazu Turanj

⁹¹ „Sudska odluka – VSRH I Kž 903/1994-3“

⁹² „Dokumenti o Jedinici za specijalne operacije (2): Od Arkana do Gumara“

⁹³ STRIŽIĆ, *Bitka za Slunj: obrana i oslobođenje grada Slunja i općina Rakovice, Cetingrad, Saborsko i Plitvička jezera od velikosrbske agresije i okupacije 1991.-1995.*, 444, 445.

trgovina je i s oružjem iz RSK prema ABIH.⁹⁴ Prema novinskim člancima, Fikret Abdić bi dnevno isporučivao 50 t nafte i 200 t hrane RSK i RS u Glini, Bosanskom Novom, Prijedoru i Banja Luci⁹⁵, a potvrda o nabavci nafte kod APZB nalaze se u sačuvanim zapisnicima Vlade RSK.⁹⁶ Iz arhivskog gradiva također je vidljivo kako je u suprotnom smjeru bila situacija s električnom energijom koju je RSK prodavala u APZB.⁹⁷

Kako bi se održao putnički i teretni promet koridorom kroz UNPA područja, Fikret Abdić je redovito održavao i kontakte s predstavnicima RSK, primjerice s Milanom Martićem tijekom veljače 1994. u Beogradu⁹⁸, ali i predstavnicima RS s obzirom na potpisanu deklaraciju o slobodnom prolazu ljudi i roba prema RS.⁹⁹ Vlada RSK je ovlasila poduzeće “Knineh” za sklapanje poslova s APZB¹⁰⁰, a u lipnju 1994. donijela je Uredbu o malograničnom prometu s AP Zapadna Bosna.¹⁰¹

Potpora političkog vodstva RH prema APZB prestaje nakon hrvatsko-bošnjačkih pregovora i uspostave Federacije BiH.¹⁰² Nakon potpisivanja Washingtonskih sporazuma došlo je do političko-vojnih promjena, što je izravno utjecalo na odnos RH prema APZB i ukidanje carinske zone u Rijeci.¹⁰³ U takvom okruženju političke odluke Fikreta Abdića usmjeravane su prema Srbima pa je 24. veljače 1994. u Beogradu s Karadžićem potpisao sporazum o miru na granici između APZB i RS. Tada je dana zajednička izjava Abdića i Martića kako između APZB i RSK nema sukoba.¹⁰⁴

Nakon prosvjeda hrvatskih prognanika na svim kontrolnim točkama UNPROFOR-a u srpnju 1994. u Turnju u pregledima humanitarnih konvoja sudjelovali su i predstavnici UNCIVPOL-a. Njihove aktivnosti i dalje nisu mogle smanjiti moguć-

⁹⁴ LUCIĆ, *Stenogrami o podjeli Bosne, knjiga prva*, 561, 562.

⁹⁵ RINKOVEC, „Zbog optužaba da trguje sa Srbima u Bosni i tzv. Krajini, Fikret Abdić tužio nakladnika Globusa“, 12.

⁹⁶ *Republika Hrvatska i Domovinski rat 1990. - 1995. knjiga 12. Dokumenti institucija pobunjenih Srba u Republici Hrvatskoj (siječanj – lipanj 1994.)*, “Zapisnik sa 82. sjednice Vlade održane dana 22. 4. 1994. u Kninu sa početkom u 10.30 časova“, 299.

⁹⁷ HR-DAŠI, kut. br. 21 Konstatacije uz Zapisnik o izvršenoj kontroli deviznog poslovanja

⁹⁸ MILOŠEVIĆ, „Sa Miloševićem, Karadžićem i Martićem o miru za Bihać“, 7.

⁹⁹ DRINO, „Što donosi dogovor potpisan između AP Zapadna Bosna i Republike Srpske“, 9.

¹⁰⁰ *Republika Hrvatska i Domovinski rat 1990. - 1995. knjiga 12. Dokumenti institucija pobunjenih Srba u Republici Hrvatskoj (siječanj – lipanj 1994.)*, “Zapisnik sa 79. sjednice Vlade RSK održane dana 30. 3. 1994. godine.“, 220.

¹⁰¹ *Republika Hrvatska i Domovinski rat 1990. - 1995. knjiga 12. Dokumenti institucija pobunjenih Srba u Republici Hrvatskoj (siječanj – lipanj 1994.)*, “Zapisnik sa 5. redovne sjednice Vlade RSK održane dana 08. 06. 1994. godine u Kninu s početkom u 9.00 časova.“, 402.

¹⁰² BARIĆ, 438.

¹⁰³ RATHFELDER, 231.

¹⁰⁴ BARIĆ, 439.

nost da roba namijenjena za Veliku Kladušu ne završava na okupiranim područjima.¹⁰⁵ Sve češće sumnje kako Fikret Abdić preprodaje humanitarnu pomoć i gorivo u RSK i RS¹⁰⁶ potvrđene su susretima s predsjednikom RSK Milanom Martićem. Suradnjom s paradržavom koja je okupirala trećinu RH bila je ključna u kraju hrvatske podrške Fikretu Abdiću i APZB.¹⁰⁷

6. Ratne štete zbog prekogranične trgovine RSK i APZB bez nadzora hrvatske carine

Vijeće sigurnosti Ujedinjenih naroda u vezi sa sankcijama protiv SRJ donijelo je Rezoluciju 713 1991., tijekom 1992. rezolucije 757, 760, 769 i 787, a 1993. Rezoluciju 820. Rezolucijama je zabranjen uvoz i izvoz iz SRJ te tranzit preko teritorija RH roba iz i u SRJ.¹⁰⁸ U UNPA područja Republike Hrvatske također je bio ograničen izvoz, uvoz i tranzit. Promet roba bio je moguć nakon pribavljenog mišljenja Hrvatske gospodarske komore, Ureda za UNPROFOR i Promatračke misije Europske zajednice (PMEZ), Vlade Republike Hrvatske te konačno odobrenja ministra gospodarstva.¹⁰⁹ Sav promet i trgovina roba preko okupiranih hrvatskih granica iz RSK u APZB koji je bio u suprotnosti s navedenim propisima bio je nezakonit i predstavljao je kršenje rezolucija UN-a.¹¹⁰

Zbog ustrojenog kvazifiskalnog sustava RSK na okupiranim područjima, Hrvatska nije imala potpuni fiskalni suverenitet te je ostala bez značajnog dijela prihoda.¹¹¹ Okupacija dijela teritorija prema izvješću Vlade RH iz 1999., u kojem uopće nema podataka o izvozu i uvozu iz paracarinskog sustav na okupiranim područjima, prouzročila je štetu od 37.119.679.000,00 USD.¹¹² Naknadne analize Slobodana Praljka uputile su na to da su ratne štete višestruko veće¹¹³, a procjene za potrebe postupka pred Haškim sudom iznosile su oko 142 milijardi dolara.¹¹⁴ Ratne štete u

¹⁰⁵ LAIĆ, 323.

¹⁰⁶ GRAKALIĆ, „Kraj kladuškog Kneza“, 12.

¹⁰⁷ „Babo s Martićem“, 3

¹⁰⁸ „Uredba o provođenju Rezolucija Vijeća sigurnosti Ujedinjenih naroda u svezi sankcija protiv tzv. SRJ (Srbije i Crne Gore)“

¹⁰⁹ „Uredba o provođenju odredbe točke 12. Rezolucije Vijeća sigurnosti Ujedinjenih naroda 820 (1993)“

¹¹⁰ GRGURICA, „Kršenje međunarodnih konvencija i rezolucija UN preko carinske crte na okupiranom području RH za vrijeme Domovinskog rata“, 296, 297.

¹¹¹ BREKALO; PENAVA BREKALO; LUKIĆ, „Izvori financiranja oružane pobune Miloševićeva režima tijekom Domovinskog rata“, 425, 427

¹¹² „Ratna šteta Republike Hrvatske – završno izvješće“

¹¹³ „Ratne štete treba iznova izračunati pa ih naplatiti“

¹¹⁴ NAZOR, „Stanovništvo i površina okupiranih dijelova RH te ratna šteta u Domovinskom ratu“, 47.

carinskom sustavu nastale su i iz smjera BiH s prostora Republike Srpske te područja pod nadzorom Armije BiH i AP Zapadne Bosne¹¹⁵, odakle se odvijala nezakonita trgovina s RSK preko međunarodno priznatih granica RH.¹¹⁶ Potrebno je naglasiti kako je tjedna humanitarna pomoć za područje pod kontrolom RSK iznosila oko 330 t, a za područje Cazinske krajine oko 1100 tona.¹¹⁷ Zbog brojnih sumnji ostaje pitanje koje su količine robe na koje nije plaćena carina poslana kao humanitarna pomoć umjesto na području Velike Kladuše završile na crnom tržištu na okupiranim područjima.¹¹⁸ Trgovina RSK s područjem pod kontrolom ABIH i APZB trajala je sve do VRO Oluja.¹¹⁹

Prema arhivskom gradivu carinskih ispostava u Vukovaru¹²⁰, Dvoru na Uni¹²¹ i Kostajnici¹²² te Kninu¹²³, može se procijeniti kako je vrijednost robe pri uvozu na mjesečnoj razini 13.744.914,28 DEM, a ukupno za vrijeme Domovinskog rata i reintegracije Podunavlja do dolaska hrvatske carine na istočnu granicu iznosi 759.835.872,00 DEM.¹²⁴ Ta procjena obavljena je bez podataka iz carinske arhive Uprave carina RSK koju je ravnatelj Carinske uprave RH Hrvoje Čović predao ravnatelju Hrvatskog memorijalnog-dokumentacijskog centra Domovinskog rata Anti Nazoru u rujnu 2020. godine.¹²⁵

7. Političke i vojne okolnosti koje su dovele do prekida koridora od Karlovca do Velike Kladuše

Tijekom 1993. zbog aktivnosti Fikreta Abdića, a nakon što je propao Vance-Owenov mirovni plan, međunarodni pregovarači David Owen i Torvald Stoltenberg smatrali su ga ključnom osobom za rješavanje bosanskohercegovačkog rata.¹²⁶ I RH je na početku podržala uspostavu APZB, a poslije nije bila protiv sporazuma

¹¹⁵ PRALJAK, *Procjena ratnih šteta u Hrvatskoj nastalih djelovanjem na području ili s područja BiH: izravni i neizravni troškovi za razdoblje 1991.-2015.*, 13.

¹¹⁶ ŽUNEC, *Goli život: socijetalne dimenzije pobune Srba u Hrvatskoj, svezak prvi*, 483.

¹¹⁷ HR-HMDCDR Izvještaj: pregled vozila i lica na GP Turanj i KT Tušilović za razdoblje od 30.8. – 5.9.1993. g.

¹¹⁸ GRGURICA, „Carinski sustav na širem području Općine Rakovica od Domovinskog rata do otvaranja graničnog prijelaza Kordunski Ljeskovac 2017. godine“, 31.

¹¹⁹ GULIĆ, „Kordun u ratu 1991-1995.“, 659, 660.

¹²⁰ HR-HMDCDR Kontrolnik uvoznih carinskih deklaracija Carinske ispostave Vukovar

¹²¹ HR- DASK-SACPE Kontrolnik Ulaz robe u RSK

¹²² HR- DASK-SACPE Knjiga ulaza na GP Kostajnica

¹²³ HR-HMDCDR Djelovodni protokol

¹²⁴ GRGURICA, „Odluke predsjednika Franje Tuđmana vezane uz carinski sustav u Domovinskom ratu i reintegraciji hrvatskog Podunavlja“, 251.

¹²⁵ HR-CU: Zapisnik o primopredaji carinske arhivske građe nastale tijekom Domovinskog rata Hrvatskom memorijalno-dokumentacijskom centru Domovinskog rata

¹²⁶ „Republika Zapadna Bosna, najveća izdaja u historiji Bošnjaka“

Abdića s vlastima RSK o uspostavi koridora preko okupiranih područja.¹²⁷

Ključni događaj rata do 1992. do 1995. bio je okončanje hrvatsko-bošnjačkog sukoba Washingtonskim sporazumom u ožujku 1994., što je stvorilo osnove za stvaranje Federacije BiH. Sporazumom je dogovoreno da je carinski sustav isključivo u nadležnosti FBiH.¹²⁸ Razvoj situacije zbog promjena na političkom i vojnom području u BiH dovelo je do toga da je od lipnja 1994. RH prestala dostavljati vojnu pomoć APZB, a postupno se smanjivao i prijevoz komercijalnih roba.¹²⁹

Temelj stvaranja hrvatskog graničnog carinskog sustava na granici prema BiH bila je VRO Oluja. Uz ostala mjesta oslobođen je i Maljevac.¹³⁰ Iskoristivši VRO Oluja, Armija BiH poduzela je napadne aktivnosti kojima je 6. kolovoza 1995. okončala trajanje APZB i tako ostala jedina bošnjačka opcija u daljnjim vojnim i političkim planovima u BiH.¹³¹

Nakon što je odlukom Vlade RH 1991. Maljevac određen kao kontrolna točka na granici s Bosnom i Hercegovinom¹³², a uredbom iz 1996. kao granični prijelaz¹³³, na Maljevcu je uspostavljena hrvatska carinska ispostava.¹³⁴ Statistički podatci koji se vode na godišnjoj razini od otvaranja upućuju na značenje carinske ispostave i graničnog prijelaza s više od 200 000 vozila i 600 000 putnika na ulazu u RH, što je više od susjednog Ličkog Petrova Sela.¹³⁵

Nakon deblokade Cazinske krajine otvoreni su granični prijelazi na međunarodnoj granici između BiH i RH pod kontrolom Bošnjaka pa je otvoren prijelaz Velika Kladuša.¹³⁶ Nakon okončanja rata u prosincu 1995. organizirane su ustrojstvene jedinice carinske službe. Na području FBiH osnovano je sedam carinarnica od kojih je jedna bila u Bihaću,¹³⁷ u sklopu koje je bila Carinska ispostava Velika Kladuša.¹³⁸

Fikret Abdić je presudom Županijskog suda u Karlovcu 2002. osuđen na 20 godina zbog toga što je kao predsjednik APZB organizirao formiranje logora za zatvaranje građana koji su bili protiv uspostave APZB. U dokaznom postupku pregledana je dokumentacija koja se odnosi na formiranje i djelovanje vlasti u APZB kao što su Službeni list APZB te ostala arhiva vezana uz granice i gospodarstvo. Sud je

¹²⁷ BARIŠIĆ, „Zašto je Tuđman iznevjerio Abdića“, 14.

¹²⁸ „Odluka o proglašenju Ustava Federacije Bosne i Hercegovine“

¹²⁹ BARIŠIĆ, 15.

¹³⁰ MARIJAN, „Oluja – bitka svih bitaka“, 15.

¹³¹ MARIJAN, *Oluja*, 122, 123.

¹³² HR-VRH: Odluka o graničnim prijelazima u Republici Hrvatskoj

¹³³ „Uredba o graničnim prijelazima u Republici Hrvatskoj“

¹³⁴ „Rješenje o početku rada Graničnog prijelaza Carinske ispostave Maljevac Carinarnice Zagreb“

¹³⁵ „Prijevoz, skladištenje i veze u 1998“

¹³⁶ „Odluka o otvaranju graničnih prijelaza Užljebić, Velika Kladuša i Izačić“

¹³⁷ „Odluka o osnivanju carinarnica“

¹³⁸ „Rješenje o osnivanju carinskih ispostava i referata“

konstatirao, iako to nije bilo dio optužbe, da je vidljiva velika aktivnost optuženika na ekonomskom planu.¹³⁹ Prema javno dostupnim podacima iz sudske prakse, u RH nema presuda koje se odnose na nezakonitu trgovinu između RSK i APZB na okupiranoj hrvatskoj granici tijekom Domovinskog rata.¹⁴⁰

8. Zaključak

Na temelju arhivskog gradiva i drugih dostupnih izvora vidljivo je kako je tijekom najtežih dana Domovinskog rata u rujnu 1991. postignut dogovor o trgovini bez ograničenja između SAO Krajine i Cazinske krajine. Dogovori su nastavljeni i 1992., od kada se razvila nezakonita prekogranična trgovina preko okupiranih hrvatskih granica na Kordunu koju su zakonski regulirali RSK i APZB.

Fikret Abdić je dogovorom s predstavnicima RH, UNPROFOR-a i RSK pokrenuo i organizirao konvoje iz Karlovca za Veliku Kladušu kojim je tijekom rata prošlo više tisuća ljudi, što je jedinstven takav primjer za vrijeme rata na području bivše SFRJ. Taj konvoj omogućio je i povratak Hrvata koji su 1991. prognani iz svojih domova prema Velikoj Kladuši. Koridorom se dnevno dostavljalo 400 t hrane i 120 t goriva od kojih je prema procjenama 200 t hrane i 50 t goriva ostajalo na području RSK. Na to kakvu je ulogu imao UNPROFOR u vezi s koridorom, upućuju činjenice da su na kontrolni punkt u Turnju dolazili kamioni UNPROFOR-a s robom, ali bez dokumentacije. Kolike je zarade donosio koridor potvrđuje arhivsko gradivo o tome da se na graničnim prijelazima RSK iznuđivalo mito od 1200 do 1800 DEM po autobusu te da je kod vozača Agrokomercova kamiona pronađeno 756.000,00 DEM koje je trebalo predati bratu Fikreta Abdića.

U presudi Županijskog suda u Karlovcu 2002. kojom je Fikret Abdić osuđen na 20 godina zbog organiziranje logora za osobe koje su bili protiv uspostave APZB, na temelju dokumentacije koja se odnosi na formiranje i djelovanje vlasti u APZB, sud je konstatirao optuženikovu aktivnost na području gospodarstvu. S obzirom na to da su rezolucije Vijeća sigurnosti Ujedinjenih naroda i hrvatsko carinsko zakonodavstvo jasno određivali promet roba na UNPA područjima, može se zaključiti kako je promet između RSK i APZB preko okupiranih granica RH od 1991. do 1995. bio u suprotnosti s navedenim propisima. Za trgovinu RSK s APZB nitko nikad nije procesuiran.

¹³⁹ „Sudska odluka - ŽSK K-6/2001-152“

¹⁴⁰ „IUS-INFO - Pravni informacijski portal“

9. Bibliografija

Arhivski izvori

HR-DAŠI: Hrvatska, Državni arhiv u Šibeniku, Republika Srpska Krajina, Devizni inspektorat Knin 1994.

HR-DAŠI: Hrvatska, Državni arhiv u Šibeniku, Republika Srpska Krajina, Vlada, Knin, Republika Srpska Krajina, Ministarstvo poljoprivrede, šumarstva i vodoprivrede

HR-DASK-SACPE: Hrvatska, Državni arhiv u Sisku, Sabirni arhivski centar Petrinja, Carinska ispostava Dvor na Uni, od 3. 2. 1995. do 2. 6. 1995. godine, HR-DASK-SACPE-607; Uprava carina Republike Srpske Krajine, Carinarnica Dvor, Carinska ispostava Petrinja

HR-DASK-SACPE: Hrvatska, Državni arhiv u Sisku, Sabirni arhivski centar Petrinja, Carinska ispostava Kostajnica, od 2. 1. 1995. do 2. 6. 1995. godine, Uprava carina Republike Srpske Krajine, Carinarnica Dvor, Carinska ispostava Petrinja

HR-DAVU-ASCVK: Hrvatska, Državni arhiv u Vukovaru, Arhivski sabirni centar u Vinkovcima, Republika Srpska Krajina, Uprava carina, Knin, juli 1992. godine, HR-DAVU-VK-427; Carinska uprava Osijek – Carinske ispostave: Vukovar, Tovarnik, Ilok 1993 – 1998.

HR-HMDCDR: Hrvatska, Hrvatski memorijalno-dokumentacijski centar Domovinskog rata, Republika Srpska Krajina, Ministarstvo unutrašnjih poslova, Sekretarijat za unutrašnje poslove Knin, SJB Slunj, Broj: 08-03/1-2-1-K-177/92, 28. 12. 1992. SJB Slunj 08-03/1-2-1

HR-HMDCDR: Hrvatska, Hrvatski memorijalno-dokumentacijski centar Domovinskog rata, Župa Cetingrad, Agrokomerc d.d., RJ Transport putnički saobraćaj, 5. 6. 1994. SUP Vojnić, Krnjak-Tušilović, Granični prijelaz Turanj

HR-HMDCDR: Hrvatska, Hrvatski memorijalno-dokumentacijski centar Domovinskog rata, Republika Srpska Krajina, Ministarstvo unutrašnjih poslova, Sekretarijat za unutrašnje poslove Vojnić, SJB Krnjak-Tušilović, 30. 8. 1993. SUP Vojnić, SJB Tušilović

HR-HMDCDR: Hrvatska, Hrvatski memorijalno-dokumentacijski centar Domovinskog rata, International Committee of the Red Cross, Zagreb, 27. 8. 1993. SUP Vojnić, SJB Tušilović

HR-HMDCDR: Hrvatska, Hrvatski memorijalno-dokumentacijski centar Domovinskog rata, Župa Cetingrad, Ured za prognanike i izbjeglice, Vlade Republike Hrvatske, 9. 9. 1994. SUP Vojnić, Krnjak-Tušilović, Granični prijelaz Turanj

HR-HMDCDR: Hrvatska, Hrvatski memorijalno-dokumentacijski centar Do-

movinskog rata, Republika Srpska Krajina, Uprava carina, Carinska ispostava Vukovar, 1992 – 1996.

HR-HMDCDR: Hrvatska, Hrvatski memorijalno-dokumentacijski centar Domovinskog rata, Carinarnica Knin Uprava carina RSK, 8. 1. 1992. – 2. 8. 1995.

HR-VRH: Hrvatska, Vlada Republike Hrvatske, KLASA: 300-01/91-01/5, UR-BROJ: 5030115-91-2, Zagreb, 7. listopada 1991.

HR-CU: Hrvatska, Carinska uprava, Zagreb 14. rujna 2020.

HR-ŽSK: Hrvatska, Županijski sud u Karlovcu, Presuda Županijskog suda u Karlovcu K-6/01-152 od 31. srpnja 2002.

Objavljeni arhivski izvori

BRIGOVIĆ, Ivan; ŠTEFANČIĆ, Domagoj, ur. *Republika Hrvatska i Domovinski rat 1990. - 1995. knjiga 22. Agresija JNA i srpskih postrojbi (Kordun 1991. - 1992.)*, Hrvatski memorijalno-dokumentacijski centar Domovinskog rata, Zagreb, 2020.

KRIŽE GRAČANIN, Željka; RADOŠ, Ivan, ur. *Republika Hrvatska i Domovinski rat 1990. - 1995. knjiga 12. Dokumenti institucija pobunjenih Srba u Republici Hrvatskoj (siječanj – lipanj 1994.)*, Hrvatski memorijalno-dokumentacijski centar Domovinskog rata, Zagreb, Hrvatski institut za povijest – Podružnica za povijest Slavonije, Srijema i Baranje – Slavonski Brod 2012.

LIČINA, Ratko, ur. *Republika Srpska Krajina: državna dokumenta: hronologija događaja sa dokumentacijom. Knjiga 9, 1995.*, Miroslav: Pokret za slobodne srpske zemlje, Beograd, 2016.

Knjige

KLIČIĆ, Smail. *Međubošnjački sukob u Cazinskoj Krajini 1992.-1995: Političko-pravni aspekti nastanka i djelovanja Autonomne Pokrajine Zapadna Bosna*. Bihać: Univerzitet u Bihaću, Centar za ljudska prava i prevenciju konflikata, 2002.

LAIĆ, Mijo. *Kronologija prognaničke okupacije Karlovca 1991: UNPROFOR - političko rješavanje zatečenog stanja 1992.-1995*. Vlastita naklada, Donje Pokuplje, 2017.

LUCIĆ, Predrag, *Stenogrami o podjeli Bosne, knjiga prva*. Split: Kultura & Rasvjeta; Sarajevo: Civitas, 2005.

LUCIĆ, Predrag, *Stenogrami o podjeli Bosne, knjiga druga*. Split: Kultura & Rasvjeta; Sarajevo: Civitas, 2005.

MARIJAN, Davor. *Oluja*. Zagreb: Hrvatski memorijalno-dokumentacijski centar Domovinskog rata, Zagreb, 2007.

PRALJAK, Slobodan. *Procjena ratnih šteta u Hrvatskoj nastalih djelovanjem na području ili s područja BIH: izravni i neizravni troškovi za razdoblje 1991.-2015*. Zagreb: Oktavijan, 2015.

RATHFELDER, Erich. *Rat u Bosni i Hercegovini: reportaže i zapisi*. Durieux, Zagreb, 2000.

STRIŽIĆ, Ivan. *Bitka za Slunj: obrana i oslobodjenje grada Slunja i općina Rakovice, Cetingrad, Saborsko i Plitvička jezera od velikosrbske agresije i okupacije 1991.-1995*. Naklada Hrvoje, Slunj, Zagreb 2007.

ŽUNEC, Ozren. *Goli život: socijetalne dimenzije pobune Srba u Hrvatskoj, svezak prvi*. Zagreb: Demetra, 2007.

Prilozi u knjigama ili zbornicima radova

BREKALO, Miljenko; PENAVA BREKALO, Zvezdana; LUKIĆ, Anamarija. „Izvori financiranja oružane pobune Miloševićeva režima tijekom Domovinskog rata“. U: *Domovinski rat, njegove gospodarske, demografske i socijalne posljedice i perspektive na području hrvatskoga istoka*, ur. Miljenko Brekalo. Zagreb: Institut društvenih znanosti Ivo Pilar; Odjel za kulturologiju Sveučilišta Josipa Jurja Strossmayera; Filozofski fakultet Sveučilišta u Mostaru; Ogranak Matice hrvatske Osijek, 2017, 423-446.

GRGURICA, Nenad. „Kršenje međunarodnih konvencija i rezolucija UN preko carinske crte na okupiranom području RH za vrijeme Domovinskog rata“. U: *Domovinski rat, njegove gospodarske, demografske i socijalne posljedice i perspektive na području hrvatskoga istoka*, ur. Miljenko Brekalo. Zagreb: Institut društvenih znanosti Ivo Pilar; Odjel za kulturologiju Sveučilišta Josipa Jurja Strossmayera; Filozofski fakultet Sveučilišta u Mostaru; Ogranak Matice hrvatske Osijek, 2017, 275-320.

GRGURICA, Nenad. „Carinski sustav na širem području Općine Rakovica od Domovinskog rata do otvaranja graničnog prijelaza Kordunski Ljeskovača 2017. godine“. U: *Općina Rakovica u prošlosti i sadašnjosti*, ur. Želimir Prša. Zagreb: Udruga „Podplješivički Graničari“, 2022, 25-46.

GRGURICA, Nenad. „Odluke predsjednika Franje Tuđmana vezane uz carinski sustav u Domovinskom ratu i reintegraciji hrvatskog Podunavlja“. U: *Dr. Franjo Tuđman – život i naslijeđe*, ur. Želimir Prša. Zagreb: Matica hrvatska; Hrvatski institut za povijest; Institut društvenih znanosti Ivo Pilar; Hrvatski memorijalno-dokumentacijski centar Domovinskog rata; Hrvatski državni arhiv, 2024, 25-46.

GULIĆ, Milan. „Kordun u ratu 1991-1995.“. U: *Kordun od Vojne Granice do Republike Srpske Krajine 1881-1995*, ur. Momčilo Pavlović. Beograd: Institut za savremenu istoriju, 2018, 25-46.

Članci

BARIĆ, Nikica. „Bihaćko-cazinska krajina u političkim i vojnim planovima Hrvatske i Srbije 1992.-1995.“. *Bošnjačka pismohrana* 10 (2011), br. 32/33: 393-449.

GODIĆ, Darjan. „Prostor bivše Općine Zavalje u napadnoj operaciji Armije Bosne i Hercegovine „Grmeč-94“ i protunapad Vojske Republike Srpske i Srpske Vojske Krajine“. *Podplješivički graničari* 1 (2017), br. 1: 197-207.

KLIČIĆ, Smail. „Međubošnjački sukob u Cazinskoj Krajini“. *Bošnjačka pismohrana* 10 (2011), br. 32/33: 450-459.

MARIJAN, Davor. „Oluja – bitka svih bitaka“. *Hrvatski vojnik* 20 (2010), br. 303/304: 10-19.

NAZOR, Ante. „Stanovništvo i površina okupiranih dijelova RH te ratna šteta u Domovinskom ratu“. *Hrvatski vojnik* 28 (2018), br. 560: 46-47.

RAGUŽ, Jakša. „Operacija „Mač - 1“ primjer vođenja specijalnog rata „Srpske vojske Krajine“ protiv Cazinske krajine 1995. godine“. *Bošnjačka pismohrana* 10 (2011), br. 32/33: 460-507.

VUKOVIĆ, Ivan. „Saborsko u Domovinskom ratu“. *Podplješivički graničari* 7 (2023), br. 5: 13-99.

Članci u novinama

ABDIĆ, Muhamed. „Agrokomercovi kamioni vozili su humanitarnu pomoć u Sarajevo i srednju Bosnu“ *Zapadna Bosna* 18. 1994, 22.

AHMETAŠEVIĆ, Suad. „Razgovor s povodom: Jure Klarić, pomoćnik generalnog direktora Voće export – import“ *Zapadna Bosna* 15. 1994, 14.

„Babo s Martićem“ *Nedjeljna Dalmacija* 1218. 1994, 3.

BARIŠIĆ, Marko. „Zašto je Tuđman iznevjerio Abdića“ *Zapadna Bosna* 38. 1994, 14, 15.

DRINO, Safet. „Što donosi dogovor potpisan između AP Zapadna Bosna i Republike Srpske“ *Zapadna Bosna* 13. 1994, 9.

DIKIĆ, Ivica. „Feral u posjedu stenograma koji otkriva umiješanost državnog vrha u kriminalne poslove Fikreta Abdića“ *Feral tribune* 836. 2001, 35.

ERDEŠI, Dušica. „Pripreme za polazak konvoja vozila iz Bihaća preko V. Kladuše u pravcu Hrvatske i Slovenije“, *Krajina* 1553. 1991, 3.

ERDEŠI, Dušica, „Sastanak predstavnika privrede i izvršnih organa vlasti Kor-
duna i Bihaćkog regiona u Vojniću“, *Krajina* 1569. 1992, 5.

ERDEŠI, Dušica. „Ratni sukobi prošlog petka zahvatili Maljevac kod V. Kladu-
še“ *Krajina* 1541. 1991, 2.

GRAKALIĆ, Dubravko. „Kraj kladuškog Kneza“ *Nedjeljna Dalmacija* 1216.
1994, 12.

„Jedini granični prijelaz u BIH gdje vise ljiljani i gdje je zaživjela federacija“ *Za-
padna Bosna* 37. 1994, 12.

„»Ljiljanove« laži izgubile bitku sa istinom“ *Zapadna Bosna* 15. 1994, 11.

MILOŠEVIĆ, Aleksandar. „Sa Miloševićem, Karadžićem i Martićem o miru za
Bihać“ *Zapadna Bosna* 13. 1994, 7.

MILJUŠ, „Posljedice rata i blokada u BiH“, *Krajina* 1576. 1992, 4.

MILJUŠ, M., „Krenule izvozne isporuke“, *Krajina* 1572. 1992, 4.

MILJUŠ, M., „Ne prestaju ograničenja prometa roba i proizvoda“, *Krajina* 1565.
1992, 4.

MILJUŠ, M., „Ne prestaju trgovinska ograničenja“, *Krajina* 1566. 1992, 2.

MILJUŠ, M., „Željeznički saobraćaj: Blokade gomilaju gubitke“, *Krajina* 1566.
1992, 3.

MILJUŠ, M., „Ne prestaje blokada saobraćajnica“, *Krajina* 1561. 1991, 4.

MILJUŠ, M., „Sve teže stanje u privredi Bihaćkog regiona“, *Krajina* 1550. 1991,
1.

MILJUŠ, M., „Druga strana rata u Hrvatskoj: Ogromne štete privredi“ *Krajina*
1543. 1991, 2.

„Obavijest Ministarstva obrane i policije AP Zapadna Bosna“ *Zapadna Bosna* 4.
1993, 11.

„Putnički autobusi stigli iz Zagreba u Veliku Kladušu“ *Zapadna Bosna* 1. 1993,
8.

RATKO, Peter. „Dio bescarinske zone ustupamo Zapadnoj Bosni“ *Zapadna Bo-
sna* 12. 1994, 19.

RINKOVEC, R. „Zbog optužaba da trguje sa Srbima u Bosni i tzv. Krajini, Fi-
kret Abdić tužio nakladnika Globusa“ *Zapadna Bosna* 26. 1994, 12.

ROŠIĆ, N., „Nakon napada na kolonu vozila na putu Velika Kladuša - Vojnić“,
Krajina 1549. 1991, 4.

TOPČAGIĆ, Mustafa. „Babini konvoji voze bez problema“ *Zapadna Bosna* 7.
1994, 16.

TOPČAGIĆ, Mustafa. „Carinici poručuju: Putnici naprijed, šverceri – stoj“ *Za-
padna Bosna* 8. 1994, 21.

TOPČAGIĆ, Mustafa. „Interview: Ramo Hirkić, ministar privrede autonomne pokrajine“ *Zapadna Bosna* 10. 1994, 15.

TOPČAGIĆ, Mustafa. „Mobitel govornice – veza sa svijetom“ *Zapadna Bosna* 11. 1994, 11.

TOPČAGIĆ, Mustafa. „Portret Ejupa Ganića: Političar za prljave poslove“ *Zapadna Bosna* 3. 1993, 7.

TOPČAGIĆ, Mustafa. „Rat nije uništio privredu Zapadne Bosne“ *Zapadna Bosna* 12. 1994, 17.

TOPČAGIĆ, Mustafa. „Snalažljivi Kladuščani“ *Zapadna Bosna* 13. 1994, 10.

TURKALJ, Jadranko. „Velikokladuški Agrokomerc je bosanski Hong Kong“ *Zapadna Bosna* 22. 1994, 21.

„Vraćaju se izbjegli Hrvati iz Velike Kladuše“ *Zapadna Bosna* 16. 1994, 2.

Mrežne stranice

„Dokumenti o Jedinici za specijalne operacije (2): Od Arkana do Gumara“. Vreme – Filip Švarm, Jovan Dulović,. Pristup ostvaren 31. 12. 2016. <http://www.vreme.co.rs/cms/view.php?id=336725&print=yes>.

„Istorija“. Archive of Western Bosnia. Pristup ostvaren 16. 5. 2024. <https://apzadnabosna.com/istorija-1>

„IUS-INFO - Pravni informacijski portal“. Pristup ostvaren 7. 9. 2024. <https://www.iusinfo.hr/sudska-praksa/pretraga?p=q1YKDI GyUnJOLE71SSxX0LEKD-gjzUbKKRlbyAwoHpyYWJWcElqYWVQKlwoAiVYkFiSl5iQpJ%2bcV5iUAxVyWrkqLS1NrYWgA%3d>

„Pad kuće Klarićevih“. Nacional – Berislav Jelinić. Pristup ostvaren 17. 8. 2024. <https://arhiva.nacional.hr/clanak/27547/pad-kuce-klaricevih>

„Ratne štete treba iznova izračunati pa ih naplatiti“. Večernji list – Andrija Hebrang,. Pristup ostvaren 30. 11. 2018. <https://www.vecernji.hr/vijesti/ratna-odsteta-andrija-hebrang-slobodan-pralj-1217408>

„Republika Zapadna Bosna, najveća izdaja u historiji Bošnjaka“. Stav – Nedim Hasić,. Pristup ostvaren 20. 7. 2024. <https://stav.ba/vijest/republika-zapadna-bosna-najveca-izdaja-u-historiji-bosnjaka/20245>

Objavljeni izvori

„Prijevoz, skladištenje i veze u 1998“. Državni zavod za statistiku, Zagreb 1999.

„Ratna šteta Republike Hrvatske – završno izvješće“. Vlada Republike Hrvatske, Državna komisija za popis i procjenu ratne štete, Zagreb, 1999.

„Sudska odluka – VSRH I Kž 903/1994-3“, Vrhovni sud Republike Hrvatske, Zagreb, 19. siječnja 1995. <https://www.iusinfo.hr/sudska-praksa/VSRH1994IKz-B903A3>, pristup ostvaren 19. 8. 2024.

„Sudska odluka - ŽSK K-6/2001-152“. Županijski sud u Karlovcu, Karlovac, 31. srpnja 2002. http://old.documenta.hr/assets/files/Sudjenja/sudjenja/Fikret_Abdic__County_Court_Karlovac__2002.pdf, pristup ostvaren 20. 8. 2024.

„Carinski zakon“. *Službeni list Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije* (Beograd), 10 (1976).

„Deklaracija“. *Službeni list Autonomne Pokrajine Zapadna Bosna* (Velika Kladuša), 2 (1993).

„Deklaracija“. *Službeni list Autonomne Pokrajine Zapadna Bosna* (Velika Kladuša), 2 (1993).

„Odluka o graničnim prijelazima prema Republici Hrvatskoj“. *Narodni list Hrvatske Republike Herceg-Bosne* (Mostar), 6 (1992).

„Odluka o ograničenju izvoza određenih proizvoda“. *Narodne novine* (Zagreb), 71 (1992).

„Odluka o osnivanju Carinarnice Velika Kladuša“. *Službeni list Autonomne Pokrajine Zapadna Bosna* (Velika Kladuša), 2 (1993).

„Odluka o osnivanju carinarnica“. *Službene novine Federacije BiH* (Sarajevo), 7 (1995).

„Odluka o otvaranju graničnih prijelaza Užljebić, Velika Kladuša i Izačić“. *Službeni list Republike Bosne i Hercegovine* (Sarajevo), 35 (1995).

„Odluka o proglašenju Ustava Federacije Bosne i Hercegovine“. *Službene novine Federacije BiH* (Sarajevo), 1 (1994).

„Pravilnik o načinu popunjavanja i podnošenja isprava u carinskom postupku“. *Službeni list Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije* (Beograd), 17 (1975).

„Rešenje o određivanju stalnih graničnih prelaza za međunarodni saobraćaj“. *Službeni list Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije* (Beograd), 56 (1979).

„Rešenje o početku rada carinskih ispostava i referata“. *Službeni list Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije* (Beograd), 96 (1971).

„Rešenje o početku rada carinskih ispostava i referata“. *Službeni list Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije* (Beograd), 96 (1991).

„Rezolucija“. *Službeni list Autonomne Pokrajine Zapadna Bosna* (Velika Kladuša), 1 (1993).

„Rješenje o osnivanju carina Srpske Republike BiH“. *Službeni glasnik srpskog naroda u BiH* (Sarajevo), 13 (1992).

„Rješenje o osnivanju carinskih ispostava i referata“. *Službene novine Federacije BiH* (Sarajevo), 7 (1995).

„Rješenje o početku rada Graničnog prijelaza Carinske ispostave Maljevac Carinarnice Zagreb“. *Narodne novine* (Zagreb), 68 (1998).

„Sporazum“. *Službeni list Autonomne Pokrajine Zapadna Bosna* (Velika Kladuša), 2 (1993).

„Uredba o dopuni Uredbe o graničnom prelazima i kontroli prelaska granice Republike Srpske“. *Službeni glasnik Republike Srpske* (Sarajevo), 20 (1993).

„Uredba o graničnim prijelazima u Republici Hrvatskoj“. *Narodne novine* (Zagreb), 97 (1996).

„Uredba o graničnom prelazima i kontroli prelaska granice Srpske Republike BIH“, *Službeni glasnik srpskog naroda u BIH*“. *Službeni glasnik srpskog naroda u BIH* (Sarajevo), 12 (1993).

„Uredba o određivanju graničnih prijelaza i kontroli prelaženja državne granice“. *Službeni glasnik Republike Srpske Krajine* (Knin), 10 (1993).

„Uredba o provođenju odredbe točke 12. Rezolucije Vijeća sigurnosti Ujedinjenih naroda 820 (1993)“. *Narodne novine* (Zagreb), 41 (1993).

„Uredba o provođenju Rezolucija Vijeća sigurnosti Ujedinjenih naroda u svezi sankcija protiv tzv. SRJ (Srbije i Crne Gore)“. *Narodne novine* (Zagreb), 41 (1993).

„Uredba sa zakonskom snagom o carinskoj službi Republike Bosne i Hercegovine“. *Službeni list Republike Bosne i Hercegovine* (Sarajevo), 12 (1992).

„Uredba sa zakonskom snagom o određivanju graničnih prelaza Republike Bosne i Hercegovine“. *Službeni list Republike Bosne i Hercegovine* (Sarajevo), 24 (1992).

„Zajednička izjava“. *Službeni list Autonomne Pokrajine Zapadna Bosna* (Velika Kladuša), 2 (1993).

„Zaključak o planu održavanja savjetovanja na temu političko, pravno, ekonomsko, sigurnosno, društveno i vojno stanje na Okrugu Bihać“. *Službeni glasnik Okrugu Bihać* (Bihać), 1 (1993).

„Zakon o izmenama i dopunama Zakona o carinskoj službi“. *Službeni list Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije* (Beograd), 49 (1987).

„Zakon o izmjenama i dopunama Carinskog zakona“. *Službeni list Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije* (Beograd), 70 (1989).